فصلنامه پژوهش های مدیریت در جهان اسلام
شماره مجوز: ۸۵۴۹۵ شماره استاندارد بین المللی: ۶۰۹۴-۲۶۷۶ شماره بیستم (پاییز ۱۴۰۳)

بررسی نقش قاعده ارگامنس در تحولات حقوق بین الملل محیط زیست

(تاریخ ارسال ۱۴۰۳/۰۸/۱۹ تاریخ پذیرش ۱۴۰۳/۰۹/۲۵)

نرجس توکلی افشار

چکیده

از آنجایی که محیط زیست یک بحث بسیار مهم و اساسی میباشد و در قرن بیست و یکم ارزش والایی برای آن قایل هستند و حتی تحت عنوان توسعه هزاره نیز شناخته میشود، بنابراین اصول کلی حقوقی در شکل گیری قواعد و هنجارها همانند معاهدات، کنواسیون ها، بیانیه ها و اعلامیه های اصولی و قطعنامه ها در حفاظت از محیط زیستی سالم تلاش می نمایند. این اصولی کلی حقوقی در یک راستا قرار ندارند بلکه در طبقه بندی متفاوتی هستند و منشا بعضی از قواعد آمره و بعضی دیگر از قرارداد بین کشورها حاصل میشود مثل اصل استفاده منطقی و معقولانه که ناشی از قاعده آمره میباشد اما اصل احتیاطی ناشی قرارداد بین کشورها میباشد این مابین قاعده ارگامنس نیز حاصل از توافقات کشورها و اعضای جامعه بین المللی میباشد که بسیار بحث تامل بر انگیزی در پیدایش تحولات زیست محیطی نقش موثری ایفا می کنند.

واژگان کلیدی: محیط زیست، اصول حقوقی، قواعد حقوقی، ارگامنس

بخش اول: اصول کلی حقوق

در فرایند تدوین و توسعه حقوق بین الملل محیط زیست، بسیاری از اصول نقش بنیادین و بسزایی داشته اند.امروزه،تقریبا همه اسناد بین المللی زیست محیطی الزام آور و غیرالـزام اور شامل این اصول و مفاهیم هستند و یا به آنها ارجاع می دهنـد و در واقـع ایـن اصـول و مفاهیم موتورهای تکامل حقوق محیط زیست هستند.[۱] این اصول یک معنـای کلـی دارنـد، اینکه فی النفسه بر تمام اعضای جامعه بین المللی قابلیت اجرا دارند.[۲] این اصول عبارتند از:

اصل حاکمیت، اصل احتیاطی، اصل پیشگیری، اصل مسولیت مشـترک امـا متفـاوت، اصـل مشارکت، اصل پرداخت آلوده ساز، اصل اطلاع رسانی، اصل حسن نیت و همکاری و.....

یکی از اصول مهم که در قاعده ارگامنس تاثیر بسزایی گذاشته است که در این مقاله در این خصوص بررسی میشود اصل حاکمیت می باشد.

گفتار اول: اصل حاکمیت

این اصل در حقوق بین الملل عمومی ریشه عرفی دارد اما در اسناد بین المللی هم مـورد پذیرش واقع شده است.حاکمیت، عنصر اصلی دولت است که همچون سایر که ماننـد سـایر موضوعات حقوقی دچار تحولات متفاوتی شده است، این اصل بین می دارد کـه دولـت هـا حق بهره برداری،اکتشاف، واگذاری دریافت غرامات ناشی از لطمه و آسیب به منابع طبیعـی و حقوق مربوط به بهره برداری از منبع طبیعی داخلی خود را دارا می باشـند. ایـن مسـئله قابل درک و درست می باشد که دولت ها و کشـورها حـق حاکمیـت انحصـاری بـر منـابع طبیعی و محیط زیست کشور خودرا دارا می باشند اما این نکته را نباید به فراموشی سـپرد

---

[۱] لال کوروکولاسوریا، نیکلاس رابینسون، مبانی حقوق بین الملل محیط زیست، ترجمه سید محمدمهدی حسینی، انتشارات میزان، ۱۳۹۰،ص ۹۶

[۲] Sands, Philippe (۲۰۰۳) Principles of International Environmental Law, Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press.p۲۳۱

که اعمال و اجرای این حق نبایدسبب ورود خسارت و اسیب به محیط زیست کشورهای دیگر شود. یکی از مهم ترین منابع حقوقی (اصل حاکمیت)، رای ۱۹۴۷ اختلاف بین کانادا و آمریکا در قضیه تریل اسملتر[۱] است که این گونه مطرح شد: (دولت ها نبایستی از سرزمین خود به گونه ای استفاده کنند که موجب ضرر و زیان به سایر کشورها شوند). در حقوق بین الملل محیط زیست،اصل ۲۱ بیانیه استکهلم ۱۹۷۲ بیان شده که (دولت ها باید به گونه ای از سرزمین خود استفاده کنند که باعث ضرر و زیان به سایر دولت های دیگر نشوند.) اصل دوم بیانیه ریو ۱۹۹۲ که نقطه عطف اصل حاکمیت می باشد بیان می کند که: (به منظور حفظ و حراست از محیط زیست، کشورها مجازند آن گونه درآمدهایی را کسب کنند و سیاست های توسعه ای را اعمال نمایند که هم،با ضوابط سازمان ملل و اصول حقوقی پذیرفته شده بین المللی منطبق بوده و هم عادلانه و تحت کنترل باشد، به طوری که موجبات ضرر وزیان به کشورهای دیگر و یا مناطق خارج از مرز آنها را فراهم نسازد). این بدین معناست که دولت ها از ازادی استفاده از سرزمین برخوردارند، لیکن تعهداتی دارند که بر اساس آن نباید فعالیت های آنان منجر به ضرر و زیان به دیگران گردد. در حقوق محیط زیست بین المللی، منابع الزام آور شامل تعهدات قانونی و توافقات بین المللی هستند که توسط دولت ها به عنوان قوانین و مقررات محیط زیست به کار می روند و قابل اجرا هستند. در کتاب دکتر بهاره ارغند آمده است که: (معاهدات زمینه را برای حمایت کلی از محیط زیست در جامعه جهانی فراهم کرده اند به خصوص آنکه قواعد تعدادی از این معاهدات را باید در ردیف قواعد ارگامنس به حساب آورد).

[۱] Trail Smelter Case,۱۹٤۷

گفتار دوم: اصل احتیاطی

این اصل منتج از عدم قطعیت های علمی می باشد. عدم قطعیت در خصوص وجود یا عدم وجود خطر، عدم قطعیت در مورد امکان ورد خساراتی که امکان دارد بر خساراتی که هرگز برمحیط زیست حادث نشود.[۱] اصل احتیاطی نمایانگر ویژگی متمایزی است اما در هر حال در بادی امر، به منظور اجتناب از ورود خسارت بر محیط زیست باید اقدمات گسترده ای انجام داد.[۲] اصل و رویه ی احتیاطی در قانون داخلی کشورها به این معناست که کشورها باید اقدامات احتیاطی لازم و واجب را حتی اگر دلایل روشن و صریحی وجود نداشته باشد، داشته و همچنین هزینه ی این اقدامات را تقبل کرده و برعهده بگیرد.[۳]منشور محیط زیست در ماده ۵ خود اعلام می دارد که:«در مواردی که با توجه به شناخت های علمی زمان امکان بروز خسارات غیرقطعی وجود داشته باشد و ممکن است اثر نامطلوب و غیرقابل جبران بر محیط زیست بگذارد، نهادهای عمومی با اعمال اصل احتیاطی و در حوزه ی صلاحیت خود، بر این امر نظارت نموده و آیین هایی را جهت ارزیابی خسارات اتخاذ نموده و از وقوع خسارت تدارک خواهند دید.» اقدامات مناسب و موقتی به منظور جلوگیری اصل احتیاطی اولین بار در تعدای از اسناد حقوق نرم که مهمترین و مطرح ترین آن اصل۱۵

---

[۱] مشهدی، علی، ۱۳۹۰،ترمینولوژی حقوق محیط زیست، چاپ ۴، تهران، انتشارات خرسندی

[۲] اشاره به اصل اقدامات احتیاطی یک از نواوری های منشور محیط زیست در فرانسه محسوب می گردد.این اصل زعم حقوقدانان از ماهیت حقوقی بیشتری نسبت به سایر اصول منشور برخوردار است.شورای دولتی فرانسه نیز در رویه های خویش قبل از تصویب منشور به کرات به این اصل و اصول مشابه استناد جسته است. از جمله می توان به رای ۲۸ ژوئیه ۱۹۹۹ این شورا در قضیه «انحمن بین کمونی توربین های فشار قوی» که در آن شورا مقر داشت که باید اداره با توجه به اصل احتیاطی نوعی تعادل میان امور عام المنفعه و اصل پیشگیری مورد اشاره در ماده ۱-۲۰۰ کد روستایی برقرار نماید. هم چنین وضعیت را در استناد شورای دولتی به اصل پیشگیری می توانیم در قضیه ذرت های ژنتیکی تغییر شکل یافته مشاهده نماییم.

[۳] *Hickey Jr, J. E., & Walker, V. R. (1994). Refining the precautionary principle in international environmental law Va. Envtl. LJ.*

"اعلامیه ریو" می باشد، مطرح شد.این اصل بیان مـی کنـد کـه:«برای حفاظـت از محـیط زیست،دولت ها باید متناسب با امکانات خود تـدابیر احتیـاطی وسـیعی را اعمـال کننـد.در صورت خطر ورود صدمات شدید یا غیرقابل جبران،نبود دلایل قطعی علمی نبایـد بهانـه ای برای تاخیر در اتخاذ تدابیر موثر جهت پیشگیری از صدمه به محیط زیست شود»[۱]

گفتار سوم: اصل پیشگیری

اقدامات پیشگیرانه باید به منظور جلوگیری از ورود خسارت بر محیط زیست و با تدارک اقدامات ضروری پیشین اتخاذ گردند. اصل پیشگیری نیز باید، قبل از اجرای یک فعالیت یـا ساخت و ساز اعمال شود.نکته مهمی که باید بیان شود این است که باید از خطرات شناخته شده و قابل پیش بینی جلوگیری به عمل اورد، هرچنـد ایـن خسـارات و خطـرات خـاص و احتمالی باشند.[۲]ماده ۳ منشور اساسی محیط زیست اعلام می دارد که «هر شخصی موظف است، در چارچوب تعیین شده توسط قانون، از آسیب هایی که زمینه ساز ورود خسارت بـه محیط زیست می شوند جلوگیری و آثار آنـرا محـدود نمایـد.» مبنـای اصـل پیشـگیری در حقوق بین الملل را بایستی در کنوانسیون های دوجانبه یا چندجانبه ی محیط زیستی کـه قصد تضمین حمایت یست محیطی را دارند جستجو کرد.گسترش مکانسیم های پیشگیری در این کنوانسیون ها نقشی بنیادی در خودداری و کارایی این اصل دارا می باشند.[۳]در اسناد بین المللی زیست محیط نیز به این اصل اشاره شده است.در اسناد غیرالزام آور می توان به اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم و اصل ۲ اعلامیه ریو اشاره نمود. در اسناد الزام آور بین المللی ی

---

[۱] Kiss. Alexander and Shelton. Dinah,(۲۰۰۷), Guide to International Environmental Law, Martinus Nijhoff Publisher

[۲] کاترین روش،بایست های حقوق محیط زیست،ترجمه علی مشهدی،حسن خسروشاهی و زینب یوسفی،۱۳۹۱،انتشارات خرسندی .صفحه ۳۳

[۳] نواری. (۲۰۱۹). ساخت و راه‌اندازی سد ایلیسو در ترکیه و پدیده ریزگردها در ایران: اولویت اصول مرتبط با حقوق بین‌الملل محیط زیست. *مطالعات حقوقی*, ۱۰ (۴), ۲۱۹-۲۶۱.

توان به کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲، کنوانسیون نیویورک در مورد استفاده های غیرکشتیرانی از آبراه های بین المللی ۱۹۹۷(ماده ۲۱)،کنوانسیون حفاظت از لایه ازن ۱۹۸۵ (بند ۲ ماده ۲)، کنوانسیون تنوع زیستی ۱۹۹۲(ماده ۱۴)،موافقت نامعه ملل متحد در مورد ذخایر ماهی۱۹۹۵ (ماده ۵) اشاره نمود.در رویه قضایی بین المللی آرای متعدد و متفاوتی به ین اصل اشاره و توجه ویژه ای مبذول داشته اند.دیوان بین المللی دادگستری در قضیه خمیرکاغذ اختلاف بین آرژانتین و اروگوئه در پاراگراف ۱۰۱ رای خود خاطرنشان ساخته است:«اصل پیشگیری به عنوان یک قاعده عرفی، ریشه در دقت لازمی دارد که از یک دولت در سرزمینش خواسته شده است.این تعهد هر دولت است که اجازه ندهد آگاهانه از سرزمین آن برای اعمال مغایر با حقوق سایر دولت ها استفاده شود. بنابراین،یک دولت متعهد است از کلیه ابزارهای لازم که در اختیار دارد برای جلوگیری از اقداماتی که در سرزمینش یا هر منطقه تحت صلاحیتش منجر به خسارت عمده به محیط زیست دولت دیگر می شود، استفاده کند.» توجه دیوان بین المللی دادگستری به اصل پیشگیری در قضیه مذکور نشان دهنده اهمیت متزاید این اصل در روابط بین الملل و محیط زیست بین الملل است، زیرا دیوان به شکل خاصی و موکداً بر این اصل و عرفی قلمداد کردن آن برآمده که ناشی از رویه و عرف حقوقی ایجاد شده در ارای بین المللی است.[۱]

بخش دوم: قاعده ارگامنس

یک واقعیت قابل توجه در حقوق بین الملل که کمتر مورد توجه قرار میگیرد آن است که دولتها همواره الزامات آن را داوطلبانه رعایت میکنند، تعهدات بین المللی از جمله تعهدات ناشی از اصول مربوطه به حقوق بنیادین شخص انسان، تعهدات جامعه نامیده میشوند که نه فقط رضایت قراردادی دولت ها، بلکه واقعیت عضویت در جامعه بین المللی مستلزم رعایت آنها بوده و رضایت

[۱] موسوی،فضل الله،حسینی،حسین و موسوی فر، حسین.۱۳۹۴.«اصول حقوق بین الملل محیط زیست در پرتو آرای مراجع حقوقی بین المللی »،فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، پاییز،دوره ۱۷،شماره ۴۸

قاعده ارگامنس نه تنها در حقوق بین الملل محیط زیست بلکه در حقوق جزای بین الملل عمومی نیز آمده است ؛ در حقوق بین الملل محیط زیست میتوان به معاهدات بین المللی کانادا و شیلی که در خصوص حفاظت از مناطق مختلف دریایی میباشند یا حفاظت از لایه اوزان سال ۱۹۸۵، کنواسیون حقوق دریاهای سال ۱۹۸۲ و حقوق معاهدات وین سال ۱۹۶۹ که همه جز قواعد آمره که تمام جامعه جهانی عضو آن هستند. در خصوص قاعده ارگامنس نیز به تحولات زیست محیطی نیز میتوان اشاره نموده که (توسعه پایدار) که دارای مفهوم گسترده ای دارد از محیط زیست، حقوق بشر، تجارت و.... را در بر میگیرد و همه توسعه پایدار در حقوق محیط زیست را بدین گونه میپندارند که: (تامین نیازهای نسل امروز بدون مخاطره نینداختن نسل های آینده) جز اهداف هزاره نیز در قرن بیست و یکم تلقی میشود. کشور محیط زیست و منابع طبیعی از بین می رود و چون مواردی پاک برای پنجاه سال آینده با تشکیل منابع مثل شمال کشور دارای چنین شرایطی است که پیشگیری از آلودگی برای حفظ محیطی پویا انجام شود.

نتیجه گیری

از آنجایی که حقوق بین الملل محیط زیست نیز به تازگی به اندازه حقوق معاهدات، حقوق دریاها، حقوق هوا و فضا، حقوق جزای بین المللی نیز مهم تلقی شده است بنابراین جز اهداف مشترک تمام کشورها تلقی شده است. از ابتدا همه بیان میکنند حقوق معاهدات جز مهم ترین اسناد میباشد اما به نظر اینجانب معاهدات در حقوق محیط زیست به طور خاص بین دوکشور حایز اهمیت میباشد پس بنابراین قاعده ارگامنس که یک قاعده و اصول کلی تلقی میشود و تمام اعضای جامعه بین المللی ملتزم میشوند که رعایت کنند بنابراین اصول کلی حقوقی که همه با یک دیگر به نوعی در تناسب میباشند باید رعایت کنند. اصل اطلاع رسانی و اصل پیشگیری یا اصل احتیاطی همه این موارد ضمن انجام یک حادثه محیط زیستی بایک دیگر در ارتباط هستند و ککشورها میتوانند با همکاری یک دیگر جامعه ای پاک را نه تنها برای نسل ما بلکه برای نسل های آینده نیز قرار دهند همانطور که بارها در

کتب مختلف بیان شده است محیط زیست ارث گذشتگان ما نیست بلکـه عاریـت و امـانتی است تا ما به نسل های آینده خود نیز انتقال دهیم.

منابع و مآخذ

۱. *Sands P, Peel J. Principles of international environmental law. Cambridge University Press; 2012 May 3.*

۲. *Beurier JP, Kiss AC. Droit international de l'environnement, Paris, 2004*

۳. *Springer, A. (1977). Towards a Meaningful Concept of Pollution in International Law. International & Comparative Law Quarterly,*

٤. *Adhikari S, Kelkar V, Kumar R, Halden RU. Methods and challenges in the detection of microplastics and nanoplastics: a mini-review. Polymer International. 2022 May*

٥. *https://www.unep.org/news-and-stories/story/microplastics-long-legacy-left-behind-plastic-pollution*

٦. *Geyer R, Jambeck JR, Law KL. Production, use, and fate of all plastics ever made. Science advances. 2017 Jul*

۷. *Lebreton, L., Andrady, A. Future scenarios of global plastic waste generation and disposal. Palgrave Commun* ***5****, 6 (2019)*

۸. *Rudyak VY, Efimova EA, Guseva DV, Chertovich AV. Thermoset polymer matrix structure and properties: Coarse-grained simulations. Polymers. 2018 Dec*

۹. *Jiang B, Kauffman AE, Li L, McFee W, Cai B, Weinstein J, Lead JR, Chatterjee S, Scott GI, Xiao S. Health impacts of environmental contamination of micro-and nanoplastics: a review. Environmental health and preventive medicine. 2020 Dec*

۱۰. *Hidayaturrahman H, Lee T-G. A study on characteristics of microplastic in wastewater of South KoreA Identification, quantification, and fate of microplastics during treatment process. Marine pollution bulletin. 2019*

۱۱. *Barnes DK, Galgani F, Thompson RC, Barlaz M. Accumulation and fragmentation of plastic debris in global environments. Philosophical transactions of the royal society B: biological sciences. 2009 Jul*

۱۲. *Kubowicz S, Booth AM. Biodegradability of plastics: challenges and misconceptions*

۱۳. *Yang, Y., Chen, L., & Xue, L. (2021). Looking for a Chinese solution to global problems: The situation and countermeasures of marine plastic waste and microplastics pollution governance system in China. Chinese Journal of Population, Resources and Environment*

۱٤. *Andrady AL. Microplastics in the marine environment. Marine pollution bulletin. 2011 Aug*

۱٥. *Microplastic pollutants. Christopher Blair Crawfordford, Briann Quinn., 1 Sept 2016*

۱٦. *Zhang Q, Xu EG, Li J, Chen Q, Ma L, Zeng EY, Shi H. A review of microplastics in table salt, drinking water, and air: direct human exposure. Environmental & Technology. 2020 Mar*

۱۷. *Karbalaei, S., Hanachi, P., Walker, T. R., & Cole, M. (2018). Occurrence, sources, human health impacts and mitigation of microplastic pollution. science and pollution research*

۱۸. *Vanderheiden, S. (2008). Atmospheric justice: A political theory of climate change. OUP USA.*

۱۹. *Hey, E., & Freestone, D. (1995). The precautionary principle and international law: the challenge of implementation. The Precautionary Principle and International Law*